

DOI: 10.11649/sfps.2018.023

Mariola Jakubowicz

(Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa)

Rec.: Ľubor Králik, *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, VEDA, vydavateľstvo SAV – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava 2015, 700 ss.

Stručný etymologický slovník slovenčiny nie jest wcale tak krótki (*stručný*), jak w tytule określił go autor, Ľubor Králik, pracownik Słowackiej Akademii Nauk (Slovenská akadémia vied). Słownik na 700 stronach, z czego 666 zajmuje część słownikowa, omawia ponad 10 000 wyrazów. Tylko nieznacznie ustępuje więc objętością najczęściej dziś wykorzystywanemu przez polskich czytelników *Słownikowi etymologicznemu języka polskiego* autorstwa Wiesława Borysia (744 strony części słownikowej przy nieco mniejszej gęstości tekstu).

Należy zaznaczyć, że dzieło Ľubora Králika można określić jako pionierskie. Do tej pory w leksykografii słowackiej nie istniał słownik etymologiczny, nawet małych rozmiarów. Pewna liczba wyrazów słowackich znalazła się w słowniku etymologicznym wydanym w 1957 roku przez etymologa czeskiego Václava Machka (*Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*). Jednak w drugim wydaniu tegoż słownika z roku 1968 autor zrezygnował z uwzględniania wyrazów słowackich, zakładając (jak się okazało, przedwcześnie), że wkrótce uczeni

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2018.

Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk]

słowaccy stworzą swój własny słownik etymologiczny. Do opracowania takiego słownika przymierzał się nieżyjący już bratysławski etymolog Šimon Ondruš, jednak zaplanowane przez niego dzieło nie doczekało się realizacji. Tak więc Lubor Králik stanął przed wyzwaniem stworzenia słownika etymologicznego swego ojczystego języka niemal od podstaw. Z pewnością, poza wspomnianym wyżej słownikiem Václava Machka, pewną pomocą mogły być istniejące słowniki etymologiczne języka czeskiego (Holub & Kopečný, 1952; Machek, 1957, 1968; Rejzek, 2001, 2015) z uwagi na bliskość języków czeskiego i słowackiego oraz znaczną liczbę słów wspólnie odziedziczonych z prasłowiańszczyzny. Z ogromem materiału musiał jednak autor zmierzyć się sam, co wymagało wielkiego nakładu pracy. Słownik powstawał przez siedemnaście lat. Oprócz kwerend w niejednokrotnie trudno dostępnych źródłach naukowych w poszukiwaniu omówień pojedynczych słowackich wyrazów wymagał przede wszystkim własnych badań naukowych. Wydaje mi się oczywiste, że poradzić sobie z tym mógł jedynie właśnie autor słownika, który jest autorem licznych artykułów omawiających leksykę słowacką i od dłuższego czasu najważniejszym słowackim uczonym specjalizującym się w etymologii.

Słownik ma charakter popularnonaukowy. Od słownika *stricte* naukowego odróżnia go brak wskazówek bibliograficznych, co powoduje, że dla czytelnika mniej zorientowanego w temacie autor staje się wyrocznią. Nie ma w tym nic osobliwego. Ten sam model prezentuje, dla przykładu, *Słownik etymologiczny języka polskiego* Wiesława Borysia. Z drugiej strony ostatnio w praktyce leksykografii etymologicznej daje się zauważyć tendencja do umieszczania krótkich odesłań bibliograficznych nawet w słownikach jednotomowych, co lokuje je na granicy między słownikami popularnymi a naukowymi (Rejzek, 2001, 2015; Snoj, 1997, 2003).

Budowa słownika

Jak już wspomniałam, 666 z 700 stron zajmuje część słownikowa. Słownik jest poprzedzony 14-stronicowym wstępem, w którym autor omówił krótko historię słownika i zasady jego kompozycji, bibliografią i spisem skrótów. Indeksu wyrazów nie ma, czego – wbrew dominującej ostatnio tendencji – nie uważam za wadę słownika. Jest mało prawdopodobne, aby informacji na temat pochodzenia wyrazów niesłowiańskich czytelnicy szukali akurat w słowniku etymologicznym języka słowackiego.

Dobór materiału

Materiał zawarty w słowniku jest bardzo zróżnicowany. Obok oczywistego zasobu słownikowego będącego w codziennym obiegu w słowniku zostały ujęte terminy specjalistyczne z różnych dziedzin nauki i gospodarki. Świadczy o tym szeroka gama kwalifikatorów, np. *ban.* – termin górniczy, *cukrár.* – wyraz z cukiernictwa, *krajč.* – termin krawiecki, *les.* – termin z leśnictwa i wiele innych. Bogato też reprezentowany jest język potoczny, na co z kolei wskazują kwalifikatory: *argot.* – wyraz żargonowy, *slang.* – wyraz slangowy, *subšt.* – substandardowy, *vulg.* – wulgaryzm, *fam.* – wyraz familijny, *det.* – wyraz z mowy dziecięcej. Poza tym w słowniku znalazły się wyrazy dawne i przestarzałe oraz regionalne. Ciągły spór na temat zasadności umieszczania w słownikach wulgaryzmów rozstrzygnął autor na korzyść tych ostatnich, przyjmując, że również one tworzą tkankę językową. Inaczej niż w przypadku przywoływanego tu już słownika Wiesława Borysia, pochodzenie słowa nie jest kryterium doboru. Obok słów odziedziczonych z dawnych epok i zapożyczonych tak dawno, że ich obcość nie jest już wyczuwana, w słowniku Lubora Králíka znalazła się znaczna liczba takich zapożyczeń, które z reguły trafiają do słowników wyrazów obcych. Mowa tu o zapożyczeniach z łaciny, francuskiego, włoskiego oraz internacjonalizmach powstałych na bazie greki bądź łaciny i funkcjonujących w większości języków europejskich. Nie brakuje też najnowszych zapożyczeń z języka angielskiego.

Budowa jednostki hasłowej

Zaraz po wyrazie hasłowym w razie potrzeby następuje kwalifikator, a potem znaczenie. W pewnych wypadkach podawane są również zaświadczone formy oboczne (np. **čokoláda** : *čukeláda*, *čukoláda*). Należy zwrócić uwagę, że w odróżnieniu od większości słowników etymologicznych znaczenie nie jest podawane konsekwentnie, ale tylko tam, gdzie, zdaniem autora, może wzbudzać wątpliwości, np. przy terminach technicznych, historycyzmach, argotyzmach itp. Może to oczywiście prowokować zarzut dowolności wyboru, jednak wydaje się, że, choćby ze względu na oszczędność miejsca, decyzja autora jest słuszna. Kolejnym elementem jest datowanie wyrazu przez podanie stulecia, z którego pochodzi najstarszy zapis. Po nim następuje objaśnienie etymologii wyrazu. Godny polecenia wydaje się prosty zabieg polegający na sygnalizowaniu znakiem

graficznym (tłustą kropką) rozpoczęcia tej części hasła. Po niej niekiedy autor umieszcza dodatkowe informacje związane z powstaniem wyrazu, np. przy hasle **agnosticizm**: „(...) Vyras (...) utvoril v 1869 angl. biológ Th. H. Huxley na základe gr. *agnōstos* ‘neznámy’ (...) východiskom pro takéto pomenovanie sa údajne stala zmienka apoštola Pavla o oltári z nápisom «Neznámemu bohu» v Aténach” albo ciekawostki – w hasle **človek**: „*Nadčlovek* vzniklo prekladom *Über-mensch*, ktoré použil nem. filozof F. W. Nietzsche (1844–1900)”. Ostatnie (fakultatywne) elementy jednostki hasłowej to podanie derywatów od omawianego wyrazu oraz odesłanie do innych haseł.

Objaśnienie etymologii wyrazu

Kluczowa część hasła, czyli objaśnienie etymologii wyrazu, jest uzależniona od jego pochodzenia.

Słowa pochodzenia prasłowiańskiego

Słowa pochodzenia prasłowiańskiego stanowią podstawową warstwę leksykalną języka słowackiego. W objaśnieniu podana jest forma psł., od której wywodzi się dany wyraz (np. *čęstb pod hasłem **časť** ‘część’). Rekonstruowana forma psł. zastępuje materiał porównawczy z języków słowiańskich, który z reguły nie jest podawany. Są natomiast podawane odpowiedniki z innych języków indoeuropejskich, które dokumentują przynależność badanego wyrazu do konkretnego rdzenia praindoeuropejskiego. Zapis rekonstrukcji psł. jest zgodny ze standardem ESSJa (nie są rekonstruowane sonanty, ale grupy *-br*, *-bl*, *-br*, *-bl*)¹, podobnie zapis rekonstrukcji pie. W odróżnieniu od autorów innych słowników – Jiřého Rejzka (Rejzek, 2015) i Marka Snoja (Snoj, 1997, 2003) – autor nie uwzględnia w rekonstrukcjach praindoeuropejskich głosek laryngalnych. Z reguły decyduje się na jedno, najbardziej prawdopodobne – jego zdaniem – objaśnienie, jednak w sytuacjach, gdy pochodzenie wyrazu jest dyskusyjne, podaje powszechnie uznane w nauce propozycje etymologiczne (z reguły nie więcej niż dwie, np. pod hasłami **holoub**, **hnev**), zwykle zaznaczając przy tym swoją preferencję objaśnienia.

---

¹ Jest to stanowisko reprezentowane m.in. przez Zdzisława Stiebera negującego istnienie sonantów we wschodniej części obszaru prasłowiańskiego (por. Stieber, 1979, ss. 34–36).

Zapożyczenia z języków starożytnych – łaciny i greki

Wyrazy pochodzące z języków starożytnych były przejmowane albo drogą piśmienną, począwszy od średniowiecza (wyrazy greckie przez medium łacińskie), albo sztucznie jako części składowe internacjonalizmów, o których niżej. Autor słusznie zwraca uwagę na objaśnienie, która z form gramatycznych jest źródłem konkretnego zapożyczenia, np. *abiturient* jest objaśniony jako derywat od imiesłowu czasu przyszłego czasownika *abīre* ‘odejść’. Zmiany semantyczne, które zaszły w zapożyczonych wyrazach, są komentowane i objaśniane.

Zapożyczenia z języków nowożytnych

Zapożyczenia typowe dla języka słowackiego pochodzą głównie z języka węgierskiego (np. **banovať** ‘żałować’) i z niemieckiego (np. **cimra** „subšt. ‘izba v hromadných ubytovniach’”² z niem. *Zimmer* ‘pokój’; **škoda** ‘szkoda’), który jest źródłem pożyczek z różnych czasów i rejestrów. Wśród nowożytnych źródeł pożyczek kulturowych przodują języki romańskie: włoski i francuski. Inaczej niż w przypadku zapożyczeń z łaciny przy omawianiu pożyczek z języków nowożytnych nie zwraca się uwagi na formę słowa (wyrazy są przejmowane w formie podstawowej), lecz głównie na znaczenie. Podobnie jak w innych wypadkach, autor śledzi zmiany znaczeń, a mniej oczywiste stara się objaśniać. Najmłodszą warstwę zapożyczeń stanowią anglicyzmy.

Internacjonalizmy/europeizmy

Przez europeizmy bądź internacjonalizmy rozumiem wyrazy, w wypadku których nie da się jednoznacznie wskazać bezpośredniego źródła zapożyczenia, ponieważ są obecne w większości języków europejskich. Tu objaśnienie polega na podaniu źródłosłów poszczególnych członów wyrazu (znaczna część internacjonalizmów to wyrazy złożone). W wypadku internacjonalizmów autor odchodzi częściowo od stosowanej w słowniku reguły omawiania każdego wyrazu w osobnym haśle i łączy wyrazy o tej samej podstawie w jednym haśle, wyróżniając je taką samą czcionką, jaka jest stosowana dla wyrazu hasłowego. Dla przykładu wyraz **kozmetika** jest potraktowany jako wyraz hasłowy,

---

² ‘Pokój w akademikach, internatach, hotelach robotniczych itp.’.

a dalej następują inne: **kozmodróm**, **kozmonaut**, **kozmpolitízmus**, **kozmos** (wydaje się, że lepszym rozwiązaniem byłoby potraktowanie tego ostatniego jako wyrazu hasłowego). Czasami autor wybiera inną drogę i jako wyraz hasłowy podaje pierwszy człon złożenia. Tak zrobił np. w wypadku **psycho-**, umieszczając w jednym hasle słowa: *psychiatria*, *psychotronika*, *psychotropný*, *psychóza* (zabrakło *psychologii*). Układ gniazdowy nie jest jednak wybierany konsekwentnie, bo np. wyrazy związane z gr. *génos* 'ród' (*gén*, *genealógia*, *genitálie* i *genitív*, *génius*) są umieszczone w odrębnych hasłach.

Uwagi recenzenta

Nie wydaje się dobrym pomysłem łączenie w jednym hasle homonimów, np. *banka*¹ i *banka*², których pochodzenie jest zupełnie różne. Gdzie jak gdzie, ale właśnie w słowniku etymologicznym wyrazy o przypadkowo zbieżnej formie powinny być traktowane jako jednostki odrębne. Być może autor zdecydował się na takie rozwiązanie z uwagi na przypadki, w których nie da się z całkowitą pewnością zdecydować, czy powstały z jednego etymonu poprzez zmianę znaczenia, czy też niezależnie od siebie, np. *brána 1* i *brána 2*.

Na podstawie lektury słownika czytelnik może wyrobić sobie opinię na temat genezy zestawu leksykalnego języka słowackiego. Oczywiście należy wziąć przy tym pod uwagę charakter słów zawartych w słowniku. Ponieważ znaczną część omówionej leksyki stanowią terminy przynależne do różnych dziedzin nauki i gospodarki, odpowiednio duża część wyrazów to internacjonalizmy, których drogę dotarcia do danego języka nie zawsze można określić. W wypadku zapożyczeń z języka niemieckiego, zwłaszcza tych, które weszły do języka literackiego, nasuwa się pytanie o pośrednictwo czeskie. Wiadomo, że język słowacki był pod nie mniejszym wpływem niemieckiego niż język czeski, choć z pewnością wpływy wariantu austriackiego przeważały nad niemczyzną z terenu Niemiec³. Jednak wobec faktu, że język słowacki przez całe wieki, aż do czasów współczesnych, rozwijał się w cieniu czeskiego, w słowniku rzuca się w oczy niedocenienie roli języka czeskiego w kształtowaniu się słowackiego zasobu leksykalnego. Jest to

---

³ Współczesne określenie „Niemcy” jest skrótem myślowym, oczywiście w czasach przenikania wyrazów z niemieckiego do czeskiego i słowackiego nie istniało jeszcze zjednoczone państwo niemieckie.

widoczne również w leksyce pochodzenia prasłowiańskiego, gdzie zapewne w powstaniu wielu słów czeszczyzna miała swój udział. Przyznaję wszakże, że w wypadku jednolitej postaci wyrazów słowackich i czeskich, co dotyczy ogromnej części omawianej leksyki, zadecydowanie, w którym z języków powstał dany wyraz, jest praktycznie niemożliwe. Do tego języki mają naturalną tendencję do adaptacji fonetycznej zapożyczanych wyrazów, co dodatkowo może ukrywać ich proveniencję. O genezie czeskiej autor pisze w tych wypadkach, gdy pośrednictwo języka czeskiego jest udokumentowane historycznie, np. w hasłach: **brzda**, **slečna**.

Za podstawową zaletę słownika Lubora Králíka uważam potraktowanie przez niego semantycznej strony haseł. Omawiane są zmiany znaczeń zachodzące w ciągu istnienia wyrazu, a także w trakcie jego powstawania. Czasami podawane są również przykłady paraleli semantycznych rozwoju. Podobnie jest w wypadku zapożyczeń. Autor rzadko kiedy poprzestaje na samym podaniu źródłosłowu. Stara się objaśnić cały proces powstawania wyrazu słowackiego, zwracając również uwagę na historię wyrazów źródłowych przed ich wejściem do słowacczyzny. Godne uwagi są też metody zainteresowania czytelnika etymologią poprzez podawanie ciekawostek z historii wyrazu (np. pod hasłami **abrahámoviny**, **bavlna**, **box**, **ciganiť**). Wymienione powyżej uwagi recenzenta nie zmieniają faktu, że *Stručný etymologický slovník slovenčiny* Lubora Králíka jest dziełem o zasadniczej wadze nie tylko dla czytelnika słowackiego, dla którego w pierwszym rzędzie jest przeznaczony, lecz także dla slawistów z innych krajów, który po raz pierwszy dostali do ręki pozycję umożliwiającą zapoznanie się z pochodzeniem leksykalnego zasobu języka słowackiego.

Literatura

- Boryś, W. (2005). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Holub, J., & Kopečný, F. (1952). *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Státní Nakl. Učebnice.
- Králík, L. (2015). *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV.
- Machek, V. (1957). *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*. Praha: ČSAV.
- Machek, V. (1968). *Etymologický slovník jazyka českého* (2. vyd., oprac. i uzup.). Praha: Academia.
- Rejzek, J. (2001). *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda.
- Rejzek, J. (2015). *Český etymologický slovník* (3. vyd., popr. i rozs.). Praha: Leda.
- Snoj, M. (1997). *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Založba Mladinska Knjiga.

- Snoj, M. (2003). *Slovenski etimološki slovar* (2. wyd., przejrz. i uzup.). Ljubljana: Modrijan.
- Stieber, Z. (1979). *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich* (2. wyd.). Warszawa: PWN.
- Трубачев, А. Н., Журавлев, А. Ф., & Варбот, Ж. Ж. (Red.). (1974–). *Этимологический словарь славянских языков* [ESSJa]. Москва: Наука.

Bibliography (Transliteration)

- Boryś, W. (2005). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Holub, J., & Kopečný, F. (1952). *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Státní Nakl. Učebnice.
- Králik, L. (2015). *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV.
- Machek, V. (1957). *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*. Praha: ČSAV.
- Machek, V. (1968). *Etymologický slovník jazyka českého* (2nd ed., text rev.). Praha: Academia.
- Rejzek, J. (2001). *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda.
- Rejzek, J. (2015). *Český etymologický slovník* (3rd ed., text rev.). Praha: Leda.
- Snoj, M. (1997). *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Založba Mladinska Knjiga.
- Snoj, M. (2003). *Slovenski etimološki slovar* (2nd ed., text rev.). Ljubljana: Modrijan.
- Stieber, Z. (1979). *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich* (2nd ed.). Warszawa: PWN.
- Trubachev, A. N., Zhuravlev, A. F., & Varbot, Z. Z. (Eds.). (1974–). *Ėtimologicheskiĭ slovar' slavianskikh iazykov* [ESSJa]. Moskva: Nauka.

Review: Lubor Králik, *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, VEDA, vydavateľstvo SAV – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava 2015, 700 pp.

Summary

The article is a review of Lubor Králik's etymological dictionary, the first one of this kind devoted entirely to the Slovak language.

Rec.: Lubor Králik, *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, VEDA, vydavateľstvo SAV – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava 2015, 700 ss.

Streszczenie

Artykuł stanowi recenzję słownika etymologicznego autorstwa Lubora Králika, pierwszej tego typu publikacji poświęconej w całości językowi słowackiemu.

Keywords: Slovak language; dictionary; etymology; review

Słowa kluczowe: język słowacki; słownik; etymologia; recenzja

---

Mariola Jakubowicz, Department of Linguistics, Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, Warsaw

Correspondence: mjakub7@interia.pl

The preparation of this article was financed within the statutory activities of the Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences.

Competing interests: The author has declared she has no competing interests.